

MAGYARSÁG ÉS HALÁLIHLET

Irta: Makay Gusztáv

KÜLÖNÖS és megdöbbenő látni: a halálihlet, a mulandóság szuggesztiója mennyire igézete alatt tartja a magyar lírát, szinte megszűletése óta. Nézd végig a magyar líra multját: költőink legnagyobbjai valamennyien ihletett költői voltak a halálnak és mulandóságnak, sőt lelkükben, életlendületükben, egész magatartásukban a cselekvő étellel szemben, benne lappangott a Halál varázsos mérge. A *Halotti Beszéd* szimbolikus nyitánya és a *haláltáncok* középkori kardala után az Élet első nagy lírai szerelmesének, *Balassának* ajkán éppúgy felcsendül a dal az idő, az élet, „paloták, erős várak, városok, nagy erő, gazdagság, tavaszi szép rózsza, a föld és a hegyek“ mulandóságáról, mint *Zrínyi* epikába szőtt lírai sóhajaiban: „Mint harmat nap előtt, mint hó a tűz előtt, Mint álom előttünk, mint füst az szél előtt“, úgy tűnik el előttünk az élet. *Anyos* és *Dayka* szentimentális lantján már megszólal a romantikus halálvágy is, a menekülés óhajtása az élet szenvedései elől. Az egyik 27, a másik 28 évvel szállt a halál ölelő karjai közé. *Csokonai* a fiatalon halálraitélt, beteg költő megrázó életesdését zokogja ki: „Szívem megett egy láthatatlan Kéznek nyila bélöve áll, S mellem csontboltján irgalmatlan Sarkával rugdos két halál“ — s borzongva tépelődik a túlvilág nagy problémáján. 32 éves korában megkapja töprengéseire a feleletet. A nagy ébresztő, *Bessenyei*, nem lírikus, de élete nagy pálfordulásával, korai lehullásával, évtizedek remetés, kiábrándult passzivitásával jól beleillik a sorozatba. *Berzsenyi* költészetére már a modern melankólia von árnyat a mulandóság igézete alatt: „Hervad már ligetünk...“ Sorsa: elszigeteltség, korán elcsüggedt, komor, önemésztő elhallgatás. *Kölcsey*ben a praeromantika misztikus, testetlen elvagyódásává finomul a halálvágy, de itt is pesszimizmus, boldogtalan magány, passzivitás jelzi útját. „Kezdet és vég egymást éri... Holdvilág csak boldogságunk, Füst a balsors, mely elszáll, Gyertyaláng egész világunk, Egy fuvallat a halál...“

Vörösmarty már szakadékos lelkének kozmikus távlataiban benne hordja a halál ihletét, az enyészet vízióit, a végtelen, kietlen Nagy Éj látomását, amelyhez képest az emberélet csak pillanatnyi lét. „Az ember feljő, lelke fényfolyam... De ifjúsága gyorsan elmúlik“ s „a sor erős vas karja lehúzza örökre“. S a látomá-

sok végül örületbe torkollanak, mint nagy vezérénel, Széchenyiné, és a zord idők másik nagy borongójánál, Keménynél is . . . Még az örök-fiatal, vadegészséges lelkű, életvidám *Petőfi* csodás változatú hangulatai között is hányszor felbukkan a halálsejtés suhanó árnya, a „Szeptember végén“ mulandóság-igézete! Mi lett volna belőle, ha nem tűnik el lelkes fiatalsága delén? . . . *S Arany!* Passzív fájvirág-lelkének haláltudata életének minden gesztusában benne lappang, mint az „agg színész“-ben: „Még egy pár jelenet! S a függöny aláfol, A lámpa kialszik, taps és fütty elhallgat, És a hosszú dráma, melyben színre lépék, A nagy játékrendből ki lesz hagyva, végkép . . .“ *Tompa* sorscsapásos élete is állandó érzésbeli borzongás és eszmei viaskodás halállal és túlvilággal. Az ősz szeretetére is halálgondolatra hajló lelki diszpozíció ösztönozte. „Borongó lelkem tüköre A haldokló ősz fájdalmának“.

Az új líra felé vezető úton *Madách* már eszmei tüzet gyújt a Halál, a „Szent Anya“ szépsége előtt, — a nagy Tragédiába is beleszó egy szuggesztív haláltáncot —, *Vajda* János pedig már az ész kínzó tornáin viaskodik a halál problémájával s üstökös-magányában „egyszerre fáj a Halál és öröklét eszméje is“. *Reviczky* megint a betegek haláltudatával esd az életért: „Meghaljak? . . . Ó, ne még, ne még!“ *Komjáthy* pedig az extatikus lélek biztosítószerepeként egy halálontúli szellemhaza eszméjéhez menekül az enyészet gondolata elől: „Üldöz, Halál, sötét kérdőjeled!“ *Reviczky* 34, *Komjáthy* 37 évet él. Még *Vargha* Gyula nemesen konzervatív lelke is csupa komor önátadás, borongó halálvárás. „Jön a nagy éj. S dereng-e újra hajnal?“

Mindenütt halálihlet, halálprobléma, különös fogékonyság a halál gondolatára s nyomában itt is, ott is fekete nyomok a lélekben, magány és passzivitás a küzdő élet felé. A halál örök motívuma a költészetnek s minden költői korban elzengték a mulandóság panaszait. De ezeknek a költőknek *nem téma* a halál, nem egyszerű költői ihletforrás a halálgondolat, hanem — így egészében áttekintve — *velükszületett lelki diszpozíció*, lelket és életet, gondolatot és cselekvést átható életmotívum. Nem narkotikus halálkultuszból fakad, nem is a szentimentális póz tartozéka, nem perverz élvezés, hanem lelket meghatározó tragikus látás!

S mit szóljunk legújabb líránkhoz? — *Ady*, ha egész költészete, halálköltészetével együtt, a nagybetűs Élet szenvedélyes szerelméből és akarásából sarjadt is ki, bizonyos verseinek álarcában valósággal „a Halál rokonának“ mutatja magát. Összes verseinek egyötöde a Halál problémája körül forog s legmisztikusabb hangjaiban szuggesztív példázata a halálvonzásnak, a halálösztönnek,

melyről Freud beszél. *Babits* lírájában csak egy-egy villódzó vers és részlet jelzi a halálihlet átsuhanását, de más műveiben ő is a Halál távlatában nézi a világot és embereket. *Kosztolányi* viszont maga is vallja, hogy egész művészete a halál ihletéből sarjadt s a Halál, mint zord varázsló, valóban ott áll úgyszólván minden költői motívumának forrásánál. *Tóth Árpád* versei megint a korán halálraitélt költő mulandóságihletét, az öröm és élet gyors illanásának fájdalmát lehelik. *Juhász Gyula* elborult lelke és élete mélyén is folytonosan ott leskelődik a Halál. Magány, passzivitás itt is változatlan. Még *Mécs Lászlónak*, az Istenre figyelmeztető pap-költőnek lelkét is elszorítja olykor a babonás halálihlet, „valami megnevezhetetlen idegrezgés“. *Aprily* költészetében az erdélyi havasok végtelen halál-lehellete borong. *Szabó Lőrinc* is az ifjúság és élet múlásán döbben el legtöbbször. Még a legfiatalabb költők lírája is — mint pl. *Jékely Zoltáné* — a halálígézet éjtszakás hangjait visszhangozza.

Sokat emlegetett állítás, hogy a magyar nem filozófus lélek. Lehet, hogy így van. A líra története mégis azt mutatja, hogy van benne filozófiai hajlam; de *ezt a filozófiai ihletet a lírában élte ki*. Sajátos tapasztalat: úgyszólván minden nagyobb lírikusunk hajlamos volt arra, hogy sorsdöntő órákban felvesse a végső kérdéseket s ez az ihlet legalább annyiszor pattant ki a nemzeti lét problémáiból, mint a lélek egyéni érdekelttségéből. A végső kérdések közül viszont mindig a halál merült fel elsőnek a lélek mélységeiből, a filozófiai hajlam és a lelki diszpozíció elsősorban a halál gondolatát idézte föl az eszmélkedő költő előtt.

Mi a titka, oka ennek az egész magyar lírán végighúzódó babonás halálihletnek? Honnan ez a nagy ígézet?

A halálnak ez a nagy szerepe a magyar lírában szinte azt a gondolatot szuggerálja, hogy a halál jelenlétének örökös tudata a lehetőségek sorában, a mulandósággal aláaknázott élelítés valóssággal *hozzátartozik a magyar lélekekhez*, a magyar psziché egyik jellegzetes vonása. Talán valami keleties ernyedtség, letargia mégis megmaradt a magyar lélekben. Vagy inkább történelmünk vastörvénye alakította ki ezt a vonást, — az a tény, hogy a magyarság örökösen élet és halál mesgyéjén járt multja során, minden energiáját csak a puszta létfenntartás s megmaradás gondja kötötte le legjobb lelkeiben? Talán nincs még egy nemzet, amelynek költőit oly gyökeresen erős kötés forrasztotta volna össze nemzetük sorával és a tájjal, mint a magyarságét. Az önfüggetlenítés, a fölényes felülemelkedés, az elvonatkozás a nemzeti jelentől és a tájtól: csak más nemzetek lírikusainak adatott meg. A magyar köl-

tök, mintha valóban végzetesen be lettek volna zárva szük magyarságuk körébe, amelyen kívül nincsen számukra hely, — sohasem tudtak elszakadni a mindenkori nemzeti sorstól. Ez a sors pedig, az ő világosan látó magyarságuk előtt, többnyire tragikus volt, a halál örökös árnyékában... Annyi csapás, oly sok balvégzet, a tragédia örökös fenyegetése szüntelen szuggesztivitással érezthette, hogy a halál nemzeti vonatkozásban is állandóan ott áll készenlétben a lehetőségek sorában. Vörösmarty fenséges számvetése ez a vég örökös lehetőségével: „Vagy jöni fog, ha jöni kell, a nagyszerű halál...“ Arany, Tompa, Ady különös lelki alkattal tudta meglátni a halált az élet viruló jelenségeiben is, a tavasz ragyogásába már belelátták a sárga öszt, a mámorba a lehallást, a halálba vezető víg kormányost, az élő emberiségben az örök halálmenetet... Az életnek, szépségnek nem lehet igazán örülni, mert a színfalak mögött már ott leselkedik a Halál. Az örömet nem lehet odaadással élni, mert mire megfognád, már elillant. S az élet ajándékainak, a nemzeti sors kedvező fordulatainak sem lehet szívvel-lélekkel örülni, mert hátha már benne rejtőzik a visszavonó végzet csirája, az új tragédia!

Nem filozófiai pesszimizmus ez, nem a tépelődő gondolatok izzásából leszűrt racionális eredmény, hanem valami különös látás, mely a lélek alkatából kényszerül föl a költő szeme elé. S ha még csak egy ilyen sajátos látásmódba szívódnék fel a halálhílet! De milyen szörnyű passzivitás párolog elő ebből a költészetből s költőink magánéletéből is! Itt titkos összefüggéseknek kell lenniök a lélek szövetében. Talán itt a titka annak, hogy legtöbb nagy költőnk miért hánytta el magától oly csüggedt gesztussal a sírókacagó, dúsízű, teljes életet. Nem nyúl az ízes, küzdelmes élet után az, akit túlságosan megigézett a halálhílet, akinek duzzadó küzdő-erejét megbénítja a mulandóság túlságos tudata.

Hogy milyen hatással van a nagyfokú mulandóságérzés a lélek energiáira és az életerőkre, azt csak az tudja teljes mértékben átérezni, aki maga is átesett ezen a hatáson. Szétszívárog az a lélekben, észrevétlenül elcsüggeszt, finom nyomással lassan ráteszi halálkezét az aktivitásra, reménytelennek mutat küzdelmet és akarást, nesztelenül szétmérgezi az élet lendületét, a nagy akaráásokat, elszánásokat, a kezdeményező és ellenálló képességet és önbizalmatlanságot olt a lélek szövetébe. S hány költőnk élete fuladt kínzó passzivitásba, hány magyar költői pálya torkollott fájdalmas magányba! Költők, akik útmutató próféták, vajúdó korok varázsigeinek kivallói lehettek volna, lassú belső mérgezettséggel álltak félre. Micsoda magány és büszke elhallgatás a Berzsenyié,

mert modernesen csüggedt lelke és ösnemesi lelkülete elvérzik egy költői bírálat soha meg nem gyógyuló sebében! Milyen csüggeteg, lemondó Arany fájvirág-lelke is, nagy költői tervek és töredékben maradt nagy művek romjain mélézva. S hogy menekül, mámoros tántorgással, Ady is a gyors mulandóság igézetes árnya elől a nagy élethabzsolásba, amelynek máglyájára testét-lelkét odavette, mert legalább annyira félt a haláltól, mint amennyire az életet szerette. S egy költői pálya végtelenné fölényesedett és mégis visszhangtalan sötétségbe torkoló kesernyés leszámolósa hangzik elő Babits új könyvéből is...

Nincsenek-e itt titkos összefüggések lehullás és a mulandóság túlságos igézete között? Vagy éppen fordítva van s a mulandóság-ihlet származik ki a folytonos lehullásokból, a kudarcokból, önbizalmatlanságból, a külvilággal való surlódásból? A lélek hullámvölgyei mélyén, az élet keserű, elernyedő napjaiban oly csábító varázssal, puha kézzel int felénk a Halál! Néha oly könnyű megérteni költők halálvágyó verseit! Pedig bennük kétszeresen fáj minden fájás.

S még volt egy ernyesztő hatás: a „szűk magyar sors“ és a környezet. Nagy nyugati nemzetek költői fejlett, derűs kultúrák környezetében éltek, nagy nemzeti lélekzetvételek lelkes sodrában, és a mindennapokban is a nagy Élet ölében. A mieinket lehúzza, elbúsítja, halálgondolat és remeteség mélyére ejti az elmaradottság, primitív környezet és a táj, a falusi zártság, a vidék eltemetett magyar telei, az emelni-akarás kiábrándulása, a végesség tudata. Csokonai bolyongása végig az országon, Bessenyei Kovácsi-pusztán, Berzsenyi Niklán, Kölcsey Csekén, Széchenyi huszárcapitány Debrecenben, a „fejedelmi“ Ady a magyar ugaron... Tudhatták, hogy valahol messze dalol a nagy Élet, de tőlük csak nagyon szűk ablakok nyílnak arrafelé s a hazai társcsillag is oly kevés. Aligha Ady hallotta először vak ügétését egy eltévedt lovasnak...

Ma már túl vagyunk azon a felfogáson, hogy a költői halál-ihlet feltétlenül és csak a *dekadenciából* születhetik meg. A *dekadens* világérzés valóban rendszerint magával sodorja a halálgondolatot, mint a XIX. század „fin de siècle“-hangulata is. De a beaudelaire-i foszforeszkáló halálkultusznak csak Ady halálköltészetének egyik-másik motívumában van némi nyoma. A magyar líra halálköltészete éppen nem a *dekadencia* kultuszából, hanem az élet szeretetéből tör elő, az élet szerelmének csupán másik arcát fedve fel. Modern líránk a legjobb bizonyossága annak, hogyan születhet meg a szenvedélyes, izzó életakarát alapenergiájából egy egész kor költészete, a modern ember végtelenség utáni vágyának

egyik formáját testesítve meg. Sőt, a magyar líra egész multja is meghatározható tükre költőink áhítatos életszerelmének, szívós sóvárgásának az élet szépségei után. *De milyen passzív ez a vágy!* A nagybetűs Élet, amelyre vágnak, oly messzinek, oly tündérieren távolinak tűnik fel előttük, oly elérhetetlen, testetlen messzeségben lebeg az elérhető valóság felett, hogy már eleve lehull a vágy, megbénul a küzdeni-tudás. Így példázza ezt Kölcsey testetlen sóvárgása, Berzsenyi sóhajai, Arany szemérmes félenksége: „... a holnap mindig elrabolta a márt, Én nem mertem élni, mert élni akartam“. Csak Csokonai, Petőfi és Ady tudta volna, milyen trónusok jelentik a nagy Életet; de kettőt a korai halál, a harmadikat a nagy életvágy megvalósítási kísérlete emésztette el...

Talán ebben a halálhíletes passzivitásban rejlik az oka annak is, hogy lírai költészetünk miért nem találta meg többször a kapcsolatot a lendülő, küzdő, lelkes étellel. A magyar líra egész multja azt mutatja, hogy a költők úgyszólván semmit sem adtak korunknak a nemzeti aktivitás irányában; csak lélektartó zsarátok voltak, vagy tisztító tűz, de nem nemzetet markoló és előre lendítő lobogó máglya. Csak kétszer találkozott a kor és a költő — a hivatásos „hazafias“ költőket nem számítva: egyszer Vörösmartynál, akit elragadott Széchenyi tüzes lelke, — de ő is inkább a mult dicsőséget riogatja vagy a „nagyyszerű halál“ fenségét vilantja meg nemzete előtt, mert az ő szakadékos, víziós lelke is otthonosabbnak érezte magát időtlen látomásos szédítő távlataiban; és egyszer Petőfinél, aki talán a legegészségesebb lélek volt összes nagy költőink között és akinek dacos fiatalsága elsöpört minden belső lehullást. De ha túléli a nagy vihart, ki tudja, mi lett volna a szabadságharc bukása után a „Szeptember végén“ halálsejtelmes költőjéből? — És többi költőink mind megcsalódottan, meg nem értve, visszahúzódva, kétségbeesve virrasztanak. A líra alig volt olykor erjesztő, lendítő és együttlendülő erő a nemzet belső életében. Legtöbb költőnk a mélységekből vagy a magasságokból kiáltott a nemzethez és alig néhány érezhetett maga körül lelkes, ugyanarra a ritmusra dobbanó tömegeket. Szigeteltség, szembenállás, passzivitás, lemondás a magyar költői sors. Ady erre is igazsággal döbönt reá.

S vessz számot hazafias líránkkal: csupa pesszimista hang, csüggeteg magyarságszemlélet tükre, megszületése óta. Régi költők fájdalmas panaszai után már Baróti és „a szent öreg“ megnyitják a bírálók sorát. Aztán Berzsenyi és Kölcsey szörnyű jóslatai, Vörösmarty „nagyyszerű halál“-lehetősége, Arany aggódó féltése és kétségbeesett gúnyolódása, Vajda keserű virrasztása, Ady félel-

mes víziói a nagy Idő rostájáról: ezek a hangok töltik be a századok tereit. Ó, hiszen a dolgok sem mentek mindig az ő kedvük lázas-szép elgondolásuk szerint! De ez a folytonos csüggeteg magyarságszemlélet olyan, mintha a lélek passzív, magába hulló, halálérző mélyéből szállna föl az egyéni, nemzeti és filozófiai vonatkozásokig, mintha nemzetükre vonatkozólag is belelálták volna a sorsba a folyton fenyegető halált, mint tavaszba az ősz. S csak meg kell látnunk, mikor olvadt össze a líra a nemzet hangulatával, milyen korszakokban forrott össze a nemzettel: a nemzeti le-hullások, a nagy szenvedések korszakaiban, a halál árnyékában, a kuruckor rapszodikus hőskorában, az üldözések gályarabos panaszaiban, a szabadságharc végzetes bukása után, a világháborús tragédia nyomában, — lemondó sóhajokban, szenvedő rapszodiákban, Ráchel siralmaiban, bujkáló allegóriákban. Kiénekelni a halálos magyar szenvedést, ostromozni a végzetes magyar hibákat, és legfeljebb a lelket tartani a nemzetben: ez volt a magyar líra nemzeti hivatásteljesítése, de a nemzeti cselekvés lelkes, derülátó me-zőin ritkán lobogott a tűz. Hogyan is loboghatott volna? Nem is a költőknek rójuk föl ezt, mint mulasztást, — hiszen a költő úgy dalol, ahogyan belülről dalolnia kell, — csupán a tény ejti gondolkozóba az embert.

A líra ma sincs szerves kapcsolatban a nemzet eleven életével. A nemzeti élet különféle problémákban vajudik, lassanként új magyarságot és új életet készít elő. S hol vannak köréből a költők, akik kidalolják érzéseit s jövőjét? S ha vannak: hol van velük a nemzet termékeny kapcsolata? Egy-egy magányos kiáltó úgyszólván a pusztába kiált s a visszhang torz vagy ellopott. Hol vannak a dúsan virágzó, elterjedt folyóiratok, melyek a költők életet szavát eljuttassák a nemzethez? Talán még el sem jött az a nemzet, amely magára ismerjen a kiáltók szavában; de a líra hivatása kissé éppen az is, hogy jövőformáló erő és kovász legyen. Költőink állják-e végsőig ezt a sokszor mártíromságos utat? Nem nyugózi le őket is az ősi lemondás varázsa? — Az élő vezér a hő-sies, póztalan kiábrándultság szüretét kénytelen elénk adni. S a fiatalok? Az egyik passzív realizmussal fájlódik fiatalsága tűnő múltján, a „csak az imént“-en. A másik osztályának keserű hangjaiba fojtja a jövő-építés meglátott gondját. A harmadik önként halálba ment kora és önmaga elől. A negyedik a magyarság-sors megszállottságát régi dallamok könnyedségével nem tudja elég súllyal a szívekbe dobbantani. Az ötödik — a legfiatalabbak közül — a halál és éjtszakák nagy ígézetében írja verseit. Igen, a költő dalol, ahogy dalolnia kell s a vers elsősorban önmagáért fakad.

De miért kell ilyennek lennie? Milyen ígézet ül a lelkeken? „A líra meghalt, néma ez a kor“ — írta Babits 1924-ben. Nem, a líra nem halt meg; de a kor mégis néma, mert nem visszhangzanak benne az eldalolt szavak és igék, melyek talán a jövő csiráit rejtik.

Ma, amikor a magyar önismeret problémája egyre nyugtalanítóbban érdeklí mindnyájunkat és lázasan keressük a megismerés, az önmagunkkal való számotvetés meredek útjait, a nemzet mindenkori reprezentáns költőinek lelkivilága és magatartása, hangulata és belső gátlásai nagy súllyal esnek latba. Mert ha igaz az, hogy a költők vetítik ki egy nemzet igazi lelkét, akkor ez az egész magyar lírán végighúzóódó fekete fonál, a halálhílet ígérete is az egész magyarságra, általában a magyar lélekre vonatkozólag tesz vallomást. A rajzolt kép talán túlzott és elnagyolt; de minél magasabb látópontról, az egyesek fölé emelkedve öleljük át a magyar líra multját, annál szuggesztívebben szemünkbe tűnik ez a sajátos hangulat. S hogyan áll meg a küzdő élet, az acsarkodó Sors előtt az a nemzet, amelynek költői a halálra merednek ígézett szemmel s a mulandóság harangjait kongatják szerteszét?

Egy, csak egyetlenegy kiút nyílik a halál-ígézte lélek előtt, hogy felülemelkedjék önmagán s legyőzze a halál kísértését; s ez a lehetőség megvigasztal, erőt ad a magyar líra „fekete mitológiája“ láttán. A lélek addig barátkozik a halállal, míg fölébe nem kerekedik, s akkor annál diadalmasabban hangzik föl az élet hívása, az életerő dacosan fellobog az enyészet szakadékaik előtt. Éppen a magyarság történelmi multja ad bő példákat arra, hogy élet és halál mesgyéjén, a nemzeti halál legdöbbenetesebb perspektívái között hogyan emelte föl népünk lelkét és csodálatos ellenálló erejét — éppen a halál tudata, a „halál jelenléte a lehetőségek sorában“. Nagy veszélyek, történelmi nyomások árnyékában éppen a haláltudatból sarjadhat ki valami felülemelkedett, elszánt, fölényes öntudat és küzdeni-tudás. A férfi is, aki addig barátkozik a halál gondolatával, míg végre valóban legyüri magában a halálfélelmet, az életnek egészen új értékelésével és energiájával indul a küzdelembe. Nem az az igazi hős és erős, aki sohasem gondol a félelmes halálra, hanem az, aki szembenéz vele, leszámol vele, hogy annál erősebb, tudatosabb lélekkel tudjon küzdeni az életért. A szakadék szélén, a halálfélelmek túlján, megszólal valami menyeyei kórus és feltűnik az Élet diadalmas, hívogató arca... Így nő ki a haláltudatból az élet tagadása helyett *az élet igenlése*, odengedés helyett feltámadt dac és ellenállás!

Ezt tanítja a történelem és a líra is. Mert még egy sajátos vonása van nemzeti líránknak. A hang és látás tartósan pesszi-

mista, a halál otléte a lehetőségek sorában lenyűgözi az élet- és magyarság-szemléletet. De a kétségbeesés utolsó percében, mikor már minden *racionális* érv és remény elveszett, a lélek mélyéről váratlanul előtör *valami irracionális csakazértis remény!* A nyomorú föld vak csillagként forog keserű levében, a lélek mélyén hulló angyal, tört szív, örültség zokog, — de „lesz még egyszer ünnep a világon!“ A lélek ösztönös életakarása kiált bele ilyenkor az egyéni és nemzeti reménytelenségbe. És csodálatos lelki biztosítószerep ez a remény: megment a végső kétségbeeséstől, összeomlástól, új élet küzdelmére edz. Vajda János ájult kapaszkodása ez a hit koporsókötelébe, a mulandóság problémájának irracionális megoldásaként. És a körében vagdaló halál félelme előtt Adyban is így bontakozik ki szimbolikus víziója az Élet és Halál azonosságáról, megoldva a halál nyugtalanító problémáját. „A Halál is Élet.“

A magyar sors eddigi történelme mindig ennek az irracionális reménynek adott igazat. A magyar lírának ez a másik vonása — és általában ennek a halálíhleten felülemelkedő kiútnak a lehetősége reményt ad a reménytelenségben. A magyarság megint egyszer élet és halál válaszüttjára került s ilyenkor minden erejével az élet és nem a halál felé kell fordulnia. Az ősi ihlet nyugözni próbál; de itt a kiút: a halál gondolatával erőt venni a halálon, a halálíhlet üllőjén megedződni a sorscsapásos élet diadaláért.

FÖLDÉHESEK

*Éhes szemmel, fájó szívvel
Nézik, hogy másnak jut, csak nem nekik.
Pedig a földet, ó, be kedvelik.
Le tudnának borulni úgy előtte,
Mint ájtatos hívő oltár előtt.
Alázattal, pogány daccal szeretnek,
Úgy képzelik, húsból egy darab,
És jussuk van hozzá, mert megszerezték.
De elvesztették és úgy vággyák, daccal,
És Istentámadó, mohó imával,
Minden fűszála bennük ver gyökért,
Minden kalásza nekik hajt fejét.
A csontjukat is mind belétemetnék,
Hogy ott olvadjon széjjel. Ó a föld!
A minden tejnél édesebb ital
És minden húsnál vérzőbb, kéjesebb,
A duzzadó emlőjű, szent anya.*

Taksonyi Pál